

newsletter

Evropská unie ohrožuje parlamentní demokracii

Roman Herzog
bývalý prezident
Spolkové republiky Německo

Lüder Gerken
ředitel Centra pro evropskou
politikou ve Freiburgu

**Roman Herzog,
Lüder Gerken:**
EU ohrožuje
parlamentní
demokracii

Tomáš Břicháček:
Recenze – Petr Fiala:
Evropský mezičas

Václav Klaus:
Nalejme si čistého
vína ohledně
evropské ústavy

Nelze pochybovat o tom, že Evropská unie stojí na rozcestí. Po nezdaru ústavní smlouvy při hlasování ve Francii a v Nizozemí je bezpodmínečně nutné provést inventuru a udat nový směr, kterým by se evropská integrace měla nebo mohla ubírat v budoucnu. Předsednictví Německa v Radě je dobrou příležitostí k zahájení takovéto diskuse. O Evropě se mluví ve všech politických koutech asi tak se stejnou vážností jako o počasí a to není k ničemu.

Lidé pocítují v souvislosti s Evropskou unií nejistotu. Jsou zdrženliví a skeptičtí, a to zejména z toho důvodu, že proces integrace se pro ně stal velice neprůhlednou záležitostí. Přepadá je pocit stále silnější, často neracionální, centralizace pravomocí a nejsou schopni rozlišit, kdo nese zodpovědnost za jednotlivá politická rozhodnutí. Tyto problémy nelze brát na lehkou váhu, nevynořily se jen tak z ničeho.

Intergovernmentalisté a federalisté

Přáním evropských a části německých politických sil je, aby ústavní smlouva Evropské unie vstoupila v platnost bez ohledu na svůj nezdar ve Francii a v Nizozemí. Chtěly by uchovat zejména tu část smlouvy, která nově upravuje pravomoci jednotlivých orgá-

nů a zákonodárné postupy Evropské unie. Ale právě zde tkví ty největší problémy

Lidé pocítují v souvislosti s Evropskou unií nejistotu. Jsou zdrženliví a skeptičtí, a to zejména z toho důvodu, že proces integrace se pro ně stal velice neprůhlednou záležitostí.

a slabiny. Ústavní smlouva totiž často slouží neracionálním a neprůhledným strukturám Evropské unie, které mohou být jednou z možných příčin problémů, které v současné době musíme řešit.

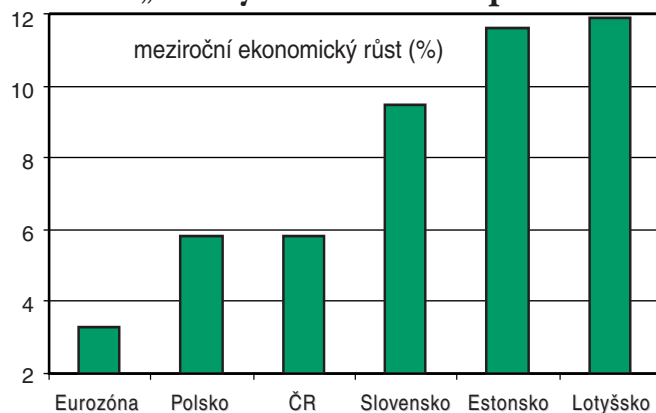
Tyto problémy mají své kořeny v existenci dvou navzájem neslučitelných představ

o konečném uspořádání EU. Na jedné straně jsou intergovernmentalisté, kteří usilují o spolek trvale suverénních států, o jakousi „Evropu mnoha vlastní“. Hovoří s obavami o narůstající centralizaci politiky na úrovni EU, která s sebou nutně přináší okleštění pravomocí členských států.

Za příčinu tohoto vývoje považují intergovernmentalisté skutečnost, že Evropská komise, Evropský parlament a Evropský soudní dvůr usilují o stále se rozšiřující oblast pravomocí, což je přirozenou vlastností institucí s politickými pravomocemi. Řešení intergovernmentalisté spatřují v posílení úlohy Rady ministrů EU, která se skládá ze zástupců vlád členských stá-

BŘEZNOVÝ GRAF CEPU

„Vícerychlostní“ Evropa

Pramen: The Economist, February 24th–March 2nd 2007

cep

CENTRUM

PRO EKONOMIKU A POLITIKU

Politických vězňů 10
110 00 Praha 1
Tel./fax: 222 192 406
e-mail: cep@cepin.cz
www.cepin.cz

CEP – Newsletter
Centra pro ekonomiku a politiku
Registrace MK ČR E 11024

tů a jejímž schvalovacím řízením musí projít každý zákon EU. V pozadí se skrývá myšlenka, že vlády členských zemí budou přirozenou cestou, založenou na jakémsi pudu zachování moci, samy zabránovat přemrštěné, neracionální centralizaci.

Na druhé straně jsou federalisté, kteří usilují o evropský spolkový stát. Ti kritizují rozsáhlé nedostatky v systému pravomocí jednotlivých orgánů na úrovni EU. Popisují je jako neefektivní, nepřehledné a nedemokratické. Závažnost těchto nedostatků vzrůstá s dalším rozvojem Evropské unie. Federalisté by v EU rádi viděli komplexní státní struktury ve smyslu klasické nauky o dělbě moci. Tím je myšlen zejména parlament jako suverénní legislativní orgán a vláda jako suverénní exekutivní orgán, aniž by měly vlády jednotlivých členských zemí možnost přilévát vodu do ohně prostřednictvím Rady.

Struktura institucí EU je vybudována jako kompromis těchto dvou typických ideálních představ. Komise je jakýmsi druhem vlády, která však nesmí laškovat s vládami členských zemí, které spoluurčují Radu. Legislativní část se skládá ze dvou orgánů – z Rady a z Evropského parlamentu. Je pravda, že parlament spolupřihlíží o velkém počtu záležitostí. Zdaleka však ne o všech, takže rada má maximální vliv.

EU určuje německou politiku

Svoji pravdu mají bezesporu intergovernmentalisté i federalisté. Nejdříve několik slov k názoru intergovernmentalistů. Je nutno konstatovat, že mají pravdu v tom, že jsme vystavováni stále se rozšiřující, často neracionální centralizaci pravomocí na úrovni Evropské unie na úkor členských států.

Německé ministerstvo spravedlnosti porovnálo počet právních aktů SRN s počtem právních aktů EU za období 1998–2004. Výsledek? 84 % aktů bylo vytvářeno v Bruselu, pouhých 16 % v Berlíně. Na základě těchto čísel určitě nebu-

de nikdo tvrdit, že by „důležitější“ zákony byly přijímány v Berlíně. Třeba legislativní opatření týkající se tuzemského trhu, směrnice ochrany životního prostředí „Fauna-flora-habitat“ či antidiskriminační opatření zásadně změnily právní a společenské uspořádání v Německu a jsou pro ně určujícím faktorem i do budoucna. Přitom se jedná o evropské právní akty.

Německé ministerstvo spravedlnosti porovnálo počet právních aktů SRN s počtem právních aktů EU za období 1998–2004. Výsledek? 84 % aktů bylo vytvořeno v Bruselu, pouhých 16 % v Berlíně.

Je tu otázka, kde mají tendence k centralizaci svoji příčinu. První příčina spočívá v tom, že též politici EU nejsou nikým jiným než politiky a úředníci EU nejsou nikým jiným než úředníky. A přitom nezáleží na tom, zda pracují na ministerstvu nebo na generálním ředitelství EU. Když mají za úkol ochránit přírodu nebo třeba diskriminované skupiny obyvatel, snaží se učinit tak co nejdůkladněji a začnou přijímat nové zákony.

A v tomto úsilí, které nemusí být ničím jiným, než dobře míněným záměrem řešit problémy, ale za kterým se také může skrývat boj o vliv a moc, hraje často pouze okrajovou roli ta skutečnost, zda má unie ke schválení nových zákonů patřičné pravomoci a zda je pro danou problematiku opravdu nutné a vhodné celoevropské řešení.

Při sledování cílů, za kterými se často skrývá politická motivace, pak opakovaně dochází k tomu, že Evropská unie upravuje záležitosti, které rozhodně nevyžadují jednotná celoevropská opatření, nebo k jejich úpravě unie nemá patřičné kompetence. K ospravedlnění tohoto postupu pak slouží argument, že členské země nedisponují srovnatelnými zákony, a daný problém může proto být vyřešen jedině prostřednictvím EU.

Jako příklad mohou posloužit hluboké zásahy do problematiky pracovního práva dané antidiskriminačními zákonodárnými opatřeními unie, ačkoliv obsahová podstata pracovního práva spadá do pravomocí členských zemí.

Hra přes hranice

Další příčinou neracionální centralizace je postup, kterému se v Bruselu říká „hra přes hranice“. Ministerstvo určitého státu, například německé ministerstvo životního prostředí, které nebude s prosazením nového zákona úspěšné v rámci státu, protože s ním třeba nebude souhlasit německý ministr práce nebo zákon nezíská většinu ve spolkovém sněmu, diskrétně upozorní příslušné generální ředitelství Evropské komise, že by bylo dobré prosadit nový zákon v rámci Evropské unie.

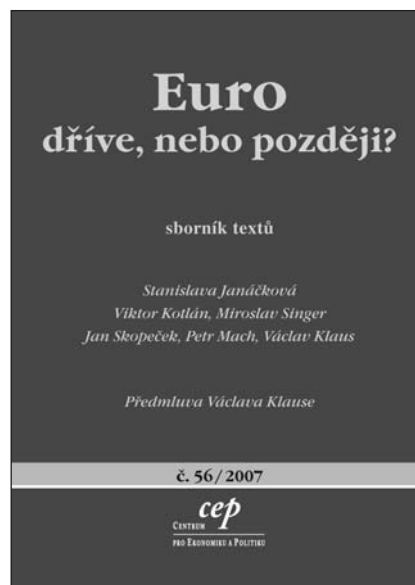
A v Bruselu se novému návrhu začínou na základě vlastní motivace věnovat s nebyvalou ochotou. A nový návrh pak bude v rámci EU realizo-

ván běžným zákonodárným postupem, tzn. že bude na závěr schválen Radou ministrů. V té však zpravidla zasedá to samé ministerstvo, které podalo k novému zákonu vůbec první podnět, a dále příslušná ministerstva ostatních členských zemí, v tomto případě by se tedy jednalo o 27 ministerstev životního prostředí.

Tolik potřebná debata o novém návrhu, která navíc může mít nemalý politický význam např. pro oblast trhu práce, je pak nejen na státní úrovni, ale často i v rámci EU z důvodu této „hry“ velmi nedostatečná, protože většina ministerstev a především parlamenty členských zemí se do rozhodovacího procesu rozhodně nezapojí v takové míře, která by byla samozřejmostí na státní úrovni a která je stanovena ústavami jednotlivých členských zemí.

Mnoho záležitostí, které nelze prosadit v rámci státu, se pak touto oklikou dostane

NOVINKA

CEP nabízí sborník č. 56/2007 „Euro – dřívě nebo později“, do něhož přispěli přední čeští ekonomové **Stanislava Janáčková, Viktor Kotlán, Miroslav Singer, Václav Klaus, Jan Skopeczek a Petr Mach** (editor sborníku). Publikace by neměla chybět v knihovně žádného čtenáře, který se zajímá o argumenty pro či proti vstupu do eurozóny. Předmluvu ke sborníku napsal prezident **Václav Klaus**.

Cena: 50 Kč, 92 stran.

**objednávky na www.cep.cz
tel. 222 192 406, e-mail: cep@cep.cz**

do Bruselu a pak vlastně do celé Evropy. Důsledkem je postupující centralizace, vyvolaná partikulárními zájmy v jednotlivých státech.

Balíkové dohody

Jako třetí důvod je nutno jmenovat tzv. „balíkové dohody“ (package deals) v rámci Rady ministrů. Aby bylo možné pro schválení nových návrhů „získat“ většinu, vytvářejí se mezi zástupci členských zemí aliance, přičemž se seskupují cíle, které spolu věcně často vůbec nesouvisejí, a uzavírají se tzv. kompenzační obchody. Ty pak – v souladu s logikou politického vyjednávání – zpravidla nevedou ke snižování regulačních opatření, ale k pravému opaku.

Čtvrtým důvodem neracionální centralizace jsou rozhodnutí Evropského soudního dvora. Z jeho usnesení týkajících se otázek pravomocí je zřetelně patrná náklonnost k rozhodování ve prospěch pravomocí EU, což lze téměř vždy nějak zdůvodnit.

Kompenzační obchody – v souladu s logikou politického vyjednávání – zpravidla nevedou ke snižování regulačních opatření, ale k pravému opaku.

V Evropském soudním dvoře je právo vykládáno obdobně jako ve Spolkovém ústavním soudu, tzn. „ve smyslu co možná nejvyššího stupně pravomocí platných pro celý spolek“. To nikoho neudivuje. Vždyť i Evropský soudní dvůr se ve článku 1 a článku 5 Smlouvy o EU zavazuje k tomu, že bude spolupůsobit při „realizaci co nejtěsnější unie“.

Jako příklad může posloužit usnesení z listopadu 2005 (č. C-144/04). Jeho přijetím prohlásil Evropský soudní dvůr za neplatné rozhodnutí o neomezené možnosti uzavírat se staršími zaměstnanci pracovní smlouvy na dobu neurčitou, které je součástí zákonů označovaných jako Hartz I – stěžejní části Schröderových reforem trhu práce

– a které mělo přispět ke snížení dlouhodobé nezaměstnanosti této skupiny obyvatelstva. Překvapeně odborníky Evropský soudní dvůr „doražil“ svým tvrzením, že „zákaz diskriminace na základě věku“ je „obecně platnou zásadou sociálního práva“.

Dalším příkladem je rozhodnutí z ledna 2006 (č. C-2/05) týkající se formulářů „E-101“. Ty potvrzují, že zaměstnanec, který je na přechodnou dobu vyslán do jiné země Evropské unie, je sociálně pojištěn ve své vlasti, takže je v zemi, kam byl svým zaměstnavatelem vyslán, osvobozen od povinnosti platit sociální pojištění. Objevují se podvodníci, kteří si opatřují formuláře „E-101“ s falešnými údaji o práci v cizině, aby se vyhnuli placení sociálního pojištění doma.

Evropský soudní dvůr nyní soudům jednotlivých zemí kategoricky zakázal jakékoli prověrky, které by mohly mít u soudu nějakou výpovědní hodnotu a které by dokazovaly, že formulář E-101 lze falšovat. Zákaz těchto prověrek vede např. k tomu, co se stalo nedávno v Německu. Němečtí neplatiči sociálního pojištění, kteří předstírali, že je jejich zaměstnavatelé vyslali do ciziny, museli být v Německu, kam byl jejich případ převeden, osvobozeni. Evropský soudní dvůr tímto usnesením vyvolal nutnost schválení nových směrnic EU pro oblast, která náleží k základním pravomocím členských zemí.

Demokratický deficit

Kritický názor intergovernmentalistů, že si Evropská unie přivlastňuje stále více pravomocí, je tedy nanejvýš trefný. EU trpí demokratickým deficitem. Ale trefný je i názor federalistů, kteří říkají, že legislativní procesy EU, které se dnes týkají snad všech oblastí života společnosti, jsou nedostatečné, neprůhledné a především málo demokratické. V čem vězí problém?

Stěžejní roli hraje Rada ministrů. Ta se skládá na jedné straně z ministerstev jednotlivých členských zemí – tedy

ze zástupců exekutivy. Na druhé straně je však zároveň součástí evropské legislativy (formálně má Rada sice postavení vedle Evropského parlamentu, de facto se však jedná o postavení nadřazené), což vede k jakémusi schi-

Ústavodárné pravomoci státních orgánů členských zemí, především parlamentů jako např. spolkového sněmu, jsou zásadní měrou oklešťovány.

zofrennímu postavení – stěžejní funkce evropské legislativy se nacházejí v rukou členů exekutivy, což je v rozporu s veškerými zásadami dělby moci.

Tento systém mohl být přijatelný v počáteční fázi evropské integrace, ve které se jednalo zejména o odstranění překážek obchodního styku. Dnes se však v souvislosti s Bruselům mluví o většině (84 %) exekutivních a především legislativních kompetencí. V tomto kontextu se problémy vyplývající ze schizofrenního postavení Rady ministrů ještě více prohlubují. To platí nejen přímo pro

úroveň EU, kde existuje Evropský parlament, jehož pravomoci se neustále posilují, ale ještě více pro úroveň jednotlivých států. Ústavodárné pravomoci státních orgánů členských zemí, především parlamentů jako např. spolkového sněmu, jsou zásadní měrou oklešťovány, a to z důvodu výše zmíněné „hry přes hranice“, kterou provozují exekutivní orgány státu.

Tuto skutečnost dokládají čísla spolkového ministerstva spravedlnosti. Valnou většinu zákonů platných v Německu schvaluje spolková vláda prostřednictvím Rady ministrů, nikoliv německý spolkový sněm. Směrnice, kterou dohodne spolková vláda v ministerské radě, je pak spolkovým sněmem přetransformována do podoby německého práva. Ústava však považuje za základního aktéra politického uspořádání státu parlament.

Nabízí se otázka, zda je ještě vůbec možné Spolkovou republiku Německo bez omezení nazývat parlamentní demokracií. Protože dělba moci jako základní konstitutivní princip ústavního uspořádání Německa v případě význam-

PŘEDPLATNÉ CEPU

cep

CENTRUM

PRO EKONOMIKU A POLITIKU

Nejjednodušší způsob,
jak za výhodnou
cenu dostávat pravidelně
Newsletter, sborníky CEPu
a pozvánky na semináře

BLIŽŠÍ INFORMACE NA:

www.cep.in.cz
tel. 222 192 406

ných částí našeho zákonodárství vlastně neplatí. Vzhledem k tomu, že v systému politiky EU mají exekutivní orgány členů nadřazené postavení, pociťuje mnoho poslanců Německého spolkového sněmu jistou ztrátu vlivu.

Výsledkem tohoto pocitu je dohoda, kterou spolkový sněm k ochraně svých práv uzavřel se spolkovou vládou v září 2006. V té se spolková vláda zavazuje, že bude včas informovat spolkový sněm

Nabízí se otázka, zda je ještě vůbec možné Spolkovou republiku Německo nazývat parlamentní demokracií.

o jednáních v Bruselu. Spolkový sněm by tak měl mít možnost zaujmout k dané věci stanovisko, aby jeho názory mohly být zohledňovány při jednáních Rady ministrů.

Delikátní je ovšem ta část dohody, která spolkovou vládu výslovně opravňuje, aby „s vědomím výsledků hlasování ve spolkovém sněmu v případě důležitých důvodů zahraniční nebo integrační politiky přijímala rozdílná rozhodnutí“. Bez obalu můžeme říct, že spolková vláda může klidně jednat v rozporu s usneseními spolkového sněmu.

Takže trefná je i kritika federalistů – instituční struktury EU trpí nemalou měrou demokratickým deficitem a faktickým zrušením dělby moci.

Ústava problémy neřeší

Ale co se dá dělat pro to, aby mohly být hlavní problémy – demokratický deficit, dělba moci a neracionální centralizace – nějak smysluplně uchopeny? Nabízí řešení ústavní smlouva? Na místě je otázka, jak by měly vypadat evropské struktury, které by zohledňovaly jak názory federalistů tak názory intergovernmentalistů.

Evropská integrace už mezitím pokročila tak daleko, že demokratický deficit a postupující rušení dělby moci se všemi svými negativními důsledky už musí být nějak smysluplně řešeny.

Zde je nezbytným předpokladem plnohodnotný Evropský parlament ve funkci legislativního orgánu. Nelze než uvítat, že ústavní smlouva přiděluje Evropskému parlamentu mnohem více rozhodovacích pravomocí, než tomu bylo doposud. Ústavní smlouva však není schopná vytvořit podmínky pro potlačení „hry přes hranice“, kterou jednotlivá ministerstva systematicky provozují prostřednictvím Rady ministrů. Průhlednost a jednoznačné přidělení pravomocí jako prvotní předpoklad dobré či špatné politiky zde rozhodně nejsou zaručeny.

Za tímto účelem by se musela Rada – přinejmenším v oblasti zákonodárství – přeorientovat na druhou komoru ve smyslu klasického dvoukomorového systému. Jednalo by se o komoru, která by na neracionální centralizaci měla určitý vliv, ale ona sama by přitom nebyla její hybnou silou, protože že by neumožňovala prosazovat partikulární zájmy jednotlivých států prostřednictvím Evropské unie.

Také, co se týče vztahu mezi národní exekutivou a národním parlamentem, nelze mluvit o tom, že by došlo k nějakému otupení tohoto problému. Národním parlamentům má příslušet právo kritizovat dle vlastního uvážení návrhy zákonů EU v souvislosti s porušením principu subsidiarity. Jenže taková výtka národního parlamentu orgány EU k ničemu nezavazuje, takže nemá žádné pádné důsledky.

Nejdůležitější je však zejména ta skutečnost, že ústavní smlouva vyhrazuje prostřednictvím tzv. přemostující klauzule šéfům států a vlád jednotlivých členských zemí EU – tedy národní exekutivě, nikoliv národním parlamentům – právo, aby byly pravomoci EU, které vyžadují jednohlasné schválení, přetransformovány na pravomoci vyžadující schválení většinové. Když to řekneme jinak, tak jsou zde exekutivní orgány oprávněny k tomu, aby na vlastní pěst, tzn. bez nutnosti schválení národním parlamentem, schválily meziná-

rodně závaznou smlouvu, která má pro jednotlivé členské země fundamentální význam.

Šestiměsíční lhůta na podání námitek, kterou mají národní parlamenty k dispozici, je naprosto nedostatečná. Zrušit usnesení, které bylo šéfy států a vlád již schváleno, vyžaduje totiž podstatně větší úsilí, než jakého by bylo zapotřebí, kdyby bylo možné vyjádřit nesouhlas ještě během procesu schvalování, tzn. ještě před přijetím změny zákona. Nelze tedy hovořit o tom, že by ústavní smlouva zamezovala demokratickému deficitu a potlačování dělby moci.

Katalog kompetencí

Stěžejní význam však nese druhá otázka, která se týká způsobu potlačení tendence k neracionální centralizaci. Odpověď na tuto otázku sestává ze čtyř částí.

Je nutno vytvořit ucelený katalog pravomocí, ve kterém bude stanoven rozsah a hranice kompetencí EU. Ústavní smlouva takový katalog neobsahuje.

Za prvé je nutno vytvořit ucelený katalog pravomocí, ve kterém bude stanoven rozsah a hranice kompetencí EU. Ústavní smlouva takový katalog neobsahuje, ačkoliv o jeho zřízení bylo při jednáních v ústavním konventu vyvinuto nemalé úsilí. Nelze hovořit o tom, že by jeho funkci plnil neucelený seznam pravomocí, který je obsažen v první části ústavy. Jsou zde sice v souvislosti s rozsahem pravomocí EU uvedeny odkazy na stávající ustanovení týkající se rozhodování o konkrétních problémech sociální politiky (obsaženo ve třetí části); není zde však zmínka o změnách dnešní situace. Ba zcela naopak, se zavedením „smíšených kompetencí“ (obsažených v první části) hrozí dokonce otevření nové cesty pro ještě dynamičtější převlastňování si pravomocí.

A je nutno zmínit ještě jednu věc. Ústavní smlouva počítá s tím, že v Radě dojde v mnoha oblastech politické-

ho dění k přechodu od rozhodnutí na základě jednohlasného usnesení k rozhodnutím přijímaným na základě většinového schválení.

Podle principu diskontinuity automaticky propadají jakékoliv návrhy zákonů, k jejichž schválení nedojde během daného legislativního období.

Až vstoupí ústavní smlouva v platnost, může dokonce dojít k tomu, že proces často neracionální plíživé centralizace bude na základě zjednodušeného rozhodovacího procesu spíše posílen, místo aby došlo k jeho zastavení nebo alespoň k jeho zpomalení.

Zavedení uceleného katalogu pravomocí, který by jasně stanovoval hranice kompetencí EU a členských zemí, bylo v ústavním konventu zamítnuto především z toho důvodu, že by zamezoval „schopnosti dynamického vývoje“ Evropské unie. Ale právě tento důvod mluví pro zřízení takového katalogu.

Kromě toho by přece bylo možné, aby byly v katalogu pravomocí provedeny změny kdykoliv, když by se ukázalo, že by mělo smysl určité kompetence EU prohloubit.

Princip diskontinuity

Za druhé musí být na úrovni EU zaveden tzv. princip diskontinuity. Podle tohoto principu automaticky propadají jakékoliv návrhy zákonů, k jejichž schválení nedojde během daného legislativního období, takže schvalovací proces musí v novém legislativním období začít od začátku. Tento systém je v Německu samozřejmostí. Na úrovni EU tomu tak však není.

Orgány EU se musí stále dokola zabývat návrhy zákonů, které jsou staré deset i více let. Ústavní smlouva nepočítá s tím, že by byl princip diskontinuity v rámci zákonodárství EU zaveden.

Za třetí musí být členským zemím prostřednictvím Evropské rady vyhrazeno právo odebrat orgánům EU pravomoci týkající se určité politické oblasti a tyto navrátit zpět na národní úroveň. ▶

Ona se tak totiž sníží možnost, že pravomoci EU budou mít takovou obsahovou podstatu, která by neodpovídala představám většiny členských zemí. A především se pak sníží možnost, že budou existovat opatření, která nebudou pravomocemi EU nakonec pokryta vůbec. Kdyby tu totiž takové nebezpečí hrozilo, Komise a Evropský parlament by své pravomoci ve vlastním zájmu prosazovali nikoliv excesivně, nýbrž zdrženlivě, aby zabránily hrozbě, že jim tyto kompetence budou v plné míře opět odebrány.

Aby mohla být tato hrozba reálná, musí být právo přesunu pravomocí realizováno na základě většinového usnesení namísto usnesení jednohlasného. V návrhu ústavní smlouvy však taková možnost „navrácení“ jednotlivých pravomocí, která by fungovala jako jakási – ústavou daná – brzda centralizace, není obsažena. Počítá se zde i nadále s dosavadní jednosměrkou ubírající se ke stále se prohlubující centralizaci.

Ucelený katalog pravomocí, princip diskontinuity, možnost „navrácení“ pravomocí na úroveň členských zemí a soudní dvůr pro otázky pravomocí by mohly ve své součinnosti být úspěšným řešením tendencí k neracionální centralizaci.

Zastavení centralizace

Za čtvrté musí být zastavena plíživá centralizace, která je realizována jurisdikcí Evropského soudního dvora. Předpokladem je, aby byl – vedle Evropského soudního dvora – zřízen samostatný „soudní dvůr pro otázky pravomocí“, který by rozhodoval výhradně o otázkách hranic kompetencí mezi EU a členskými zeměmi. Aby bylo možné zaručit nezávislost takového soudního dvora pro otázky pravomocí, musel by se skládat ze členů ústavních soudů členských zemí.

Právní akty a politická opatření by mu nemusely být předávány pouze ze strany

Komise a Evropského parlamentu, ale mohl by – pokud by pro dané usnesení bylo směřodlatné vymezení kompetencí – zpracovávat též usnesení Evropského soudního dvora. Podávat žaloby by mohly kromě orgánů EU a vlád členských zemí i národní parlamenty a dokonce i jednotlivé spolkové země, což je důležité pro státy s federálním uspořádáním, tedy např. pro Německo.

Když si toho EU „na sebe bude brát moc“ a nezaměří se pouze na závažné celoevropské problémy, do slepé uličky se opravdu dostaneme.

Ústavní smlouva počítá s tím, že národní parlamenty a regionální zastoupení budou mít v případě porušení principu subsidiarity možnost podat žalobu. Toto právo je však obsahově prázdné, protože v podobě Evropského soudního dvora je adresátem takové žaloby takový druh soudu, který bude – co by institucionální součástí EU – vykládat směrnice týkající se pravomocí pokud možno ve prospěch EU. A to je důvod, proč by bylo pro otázky kompetencí zapotřebí nezávislého soudu. S něčím takovým ústavní smlouva však nepočítá.

Čtyři výše popsaná institucionální opatření – ucelený katalog pravomocí, princip diskontinuity, možnost „navrácení“ pravomocí na úroveň členských zemí a soudní dvůr pro otázky pravomocí – by mohla být ve své součinnosti úspěšným řešením tendencí k neracionální centralizaci. Co se týče každodenní politiky, převzala by též funkci jakéhosi strážce subsidiarity, což byl doposud úkol Rady, která jej však – jak ukazuje vývoj v posledních patnácti letech – nebyla schopna dostatečně plnit.

Tato opatření, která mají zabránit neracionální centralizaci, by však byla dobrou podporou i při odstraňování dalšího prohlubujícího se problému, který s sebou nese současný návrh ústavní smlouvy. Jedná se o to, že na-

vrhovaná smlouva by zejména v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky prakticky znemožňovala hlubší spolupráci těch členských zemí, které by si to přály, protože je zde nutný souhlas všech členských zemí EU. A to je na úkor globálních politických zájmů Evropy, takže je zde další důvod, proč by smlouva měla být zamítnuta.

Evropa potřebuje vážnou diskusi

Čtyři navržené evropské reformy by mohly být zároveň řešením problematiky, na kterou upozorňují federalisté – tzn. neprůhlednost, demokratický deficit a narušení dělby moci – i řešením nedostatků, které kritizují intergovernmentalisté – tzn. řešením postupující neracionální centralizace.

Na evropské a částečně i na německé politické scéně je však velký zájem, aby návrh evropské ústavní smlouvy při druhém pokusu uspěl, a to nehledě na jeho zamítnutí ve Francii a Nizozemí a očividně skeptický postoj obyvatelstva v dalších členských zemích. Je zde odmítána konstruktivní diskuse k otázce, zda je tato smlouva pro Evropu vskutku tím nejlepším řešením, protože jsou zde obavy, zda bude nalezena síla k novému zásadnímu kroku. Tato diskuse se však přesto musí rozproudřit. Protože touto ústavní smlouvou by byly ještě více upevněny výše popsané nedostatky, které se negativně dotýkají samotné podstaty EU. Existuje zde nebezpečí, že politika typu „jen tak dál“ povede v evropském integračním procesu nikoliv k integraci, ale k pravému opaku – místo stabilizace budeme svědky dalších zádrhelů.

Nelze pochybovat o tom, že při reformě EU směrem k výše navržené organizaci by jistě nebylo snadné překonat problémy spojené se změnou struktur, které jsou již pevně etablovány, a především pak problémy s vládami členských zemí, v jejichž politickém zájmu je udržení moci. Ale právě to je věc, kterou musíme od politiky očekávat a požadovat. A to zejména tehdy, když se – tak jako

dnes – zřetelně ukáže, že se cesta započatá v předchozích desetiletích a prodloužená ústavní smlouvou začíná ubírat do slepé uličky.

Objevuje se zesilující pocit, že tu něco není v pořádku.

Pocit, že tady vznikla neprůhledná, všezahrnující a složitá mamutí instituce.

Když si toho EU „na sebe bude brát moc“ a nezaměří se pouze na závažné celoevropské problémy, a lidé už nebudou mít chuť se touto cestou ubírat i nadále, do slepé uličky se opravdu dostaneme. Argument, že takovéto evropské ústavní zřízení nelze politicky prosadit, není směřodlatné. Při neveřejných rozhovorech dávají němečtí politici – na federální úrovni i v rámci spolkových zemí – najevo své kritické názory a obavy. Vývoj, kterým se evropská politika začala ubírat a který pokračuje i nadále, se jim nelíbí.

Ale málokdo se odvažuje sdělit své obavy a úvahy veřejně. Jsou zde obavy, že by mohlo být narušeno další pokračování integračního procesu. Avšak opak by byl pravdou. Lidé v Německu jsou se svými názory dál, než si myslí mnohý politik. Většina lidí evropskou integraci v zásadě vítá. Zároveň se tu však objevuje zesilující se pocit, že tu něco není v pořádku. Pocit, že tady vznikla neprůhledná, všezahrnující a složitá mamutí instituce, která si na svoje bedra přibírá další a další legislativní oblasti a pravomoci, přičemž se často pozapomene na skutečné konkrétní problémy a národní tradice. Je to pocit, že selhávají demokratické kontrolní mechanismy. Prostě pocit, že takhle už to dál nejde.

Lidé si přejí, aby se politický přístup k evropské integraci změnil. Když se evropské integraci řekne jasné ANO, musí přijít také otázka JAK. A to je velká výzva. Měli bychom využít toho, že Německo Radě předsedá a nový proces diskusí uvést do pohybu. Je to v zájmu Evropy.

*Welt am Sonntag, 13. 1. 2007.
Z němčiny přeložila
Alice Felkelová.*

RECENZE – PETR FIALA: EVROPSKÝ MEZIČAS

Tomáš Břicháček

redaktor www.euportal.cz

„Evropský mezičas“ – tak nazývá Petr Fiala ve své nové knize (Barrister & Principal, 2007) situaci, ve které se ocitla Evropská unie po neúspěchu euroústavy ve francouzském a nizozemském referendu, a v souvislosti se závažnými problémy jako je demografický vývoj, integrace přistěhovalců či krize sociálního státu, kterým nyní čelí jednotlivé členské státy. V tomto kontextu se autor zabývá naléhavými otázkami, s nimiž je spojena budoucnost demokracie v Unii.

Evropský démos

Stěžejní otázkou práce jsou možnosti a limity demokratického rozhodování v EU, zejména s ohledem na snahy o další prohlubování integrace. Zásadní problém pro demokratickou legitimitu EU vidí profesor Fiala v neexistenci evropského politického národa (*démos*). Právě *démos* coby nositele sdílené politické identity považuje za klíčovou podmínku demokracie. Jen *démos*, resp. na něm založený národní stát, podle autora vytváří veřejný prostor, tedy srozumitelné, relativně přehledné prostředí, v němž může být kontrolována a spoluvytvářena politická agenda a kde mohou být rozhodovací procesy transparentní. Proto autor akcentuje klíčový význam národního státu pro moderní demokracii.

Podle Fialy žádný takový evropský *démos* neexistuje a nejsou ani pozorovatelné signály jeho konstituování. Neexistuje ani evropský veřejný prostor. Identifikace občanů je nadále spojena primárně s národním státem. Tento fakt považuje za mnohem větší problém z hlediska demokratické legitimacy Unie, než často zmiňované otázky byrokracie či slabé role Evropského parlamentu.

Z hlediska demokratické legitimacy je podle autora velice problematické také stále rychlejší tempo integrace v posledních dvaceti letech, které neumožňuje občanům

pocítit změny a porozumět důsledkům přijatých rozhodnutí, jež jsou revidována už v okamžiku implementace, často bez evaluace, zpravidla jen na základě ideového plánu dalšího sjednocování.

Sociální experiment

Přerušení tohoto vývoje neúspěchem euroústavy (kterou mimochodem hodnotí jako rizikový „sociální experiment“ evropských elit) podle Fialy vytvořilo prostor pro reflexi integračního procesu a šanci podrobit jej v budoucnu větší demokratické kontrole. Radí však nejprve kriticky zhodnotit dosažené stupně integrace a vyrovnat se s rozšířením, teprve pak uvažovat na základě širšího konsensu a demokraticky kontrolované politické agendy o případné revizi smluv.

Zásadní problém pro demokratickou legitimitu EU vidí profesor Fiala v neexistenci evropského politického národa.

Fiala správně podotýká, že spolupráce evropských zemí a jejich společný postup v řadě oblastí je dobrou a důležitou věcí, integrace však nesmí být motivována pouze politickým idealismem. Neplatí automaticky, že sjednocování je dobrem samo o sobě. Integrace je dobrá potud, pokud reálně prospívá jednotlivým státům a jejich občanům a je pro ně výhodná.

Autorova kritika směřuje v podstatě výlučně na pomaastrichtské období, zatímco předchozí období vyzdvihuje. Konstatuje na příklad, že „používaná metoda integrace byla nějaký čas účinná a na jejím základě postupně zformované struktury byly schopny do značné míry adekvátně plnit požadované funkce; vytvářely podmínky pro svobodný pohyb lidí, služeb, zboží a kapitálu a umožňovaly spolupráci evropských zemí všude tam, kde to pro ně

bylo výhodné. Od okamžiku, kdy z různých důvodů převládlo po vzniku EU úsilí o politickou integraci Evropy a kdy se celý sjednocovací proces proměnil, vykazují jak metoda, tak i reálně existující integrační struktury a funkce zjevné nedostatky.“

V tomto ohledu je Fialova kritika poněkud nedůsledná. Je přece známou skutečností, že „duchovní otcové“ současné podoby integrace a jejich pokračovatelé se od počátku snažili vést integrační proces směrem k federaci. V autorem kritizované fázi tyto snahy prostě jen začaly být více viditelné.

Hodnotový řád

Z dalších témat, kterými se autor zabývá, je třeba vyzdvihnout jeho úvahy o úpadku tradičního hodnotového řádu a s ním souvisejících rizikách pro demokracii a občanskou svobodu. Fiala si všimá, jak se v Evropě vytrácí společné hodnoty a vědomí odpovědnosti za jejich udržování, společnost se stále více individualizuje, instituce rodiny se rozpadá, politika se stává pouhou součástí obecné zábavy. Zároveň podle něj dochází k vzrůstající závislosti občanů na veřejné moci, protože občané požadují garance pohodlného života bez rizik. Rozšiřují se tak oblasti státní regulace, stát se postupně stává všeprostopující byrokratickou organizací, která reguluje, řídí, zajišťuje a kontroluje. Dlužno podotknout, že velká část této regulace je břemenem vyplývajícím ze členství v EU.

Fiala kritizuje současnou rezignaci na vlastní náboženskou tradici, která se projevila mimo jiné při diskusi o preambuli euroústavy či v trapné aféře Buttiglione. Dodejme, že napříč politicky korektní západní Evropou dnes tento fenomén nabývá dramatických rozměrů. Neschopnost jakkoli se přiznat ke křesťanským kořenům, které měly podstatný formativní význam pro evropskou kulturu a hodnotový řád, považuje Fiala za sebepopření Evropy.

Úpadek tradičních hodnot a rezignace na náboženské zdroje vlastní kultury znamená, že evropské společnosti postupně ztrácejí schopnost společenské integrace, a to „jak vůči svým občanům, tak především vůči přistěhovalcům a jejich potomkům“⁰. Tento stav je výzvou pro aktivizaci jiných náboženských vlivů a ideových zdrojů, často neslučitelných s demokratickým státem tak, jak se vyvinul v židovsko-křesťanském civilizačním okruhu.

Neplatí automaticky, že sjednocování je dobrem samo o sobě. Integrace je dobrá potud, pokud reálně prospívá jednotlivým státům a jejich občanům a je pro ně výhodná.

Fiala v této souvislosti připomíná vzrůstající význam problémů spojených s těmito cizorodými vlivy, zejména v souvislosti s radikalizací muslimských komunit v západoevropských zemích (správně zde zdůrazňuje totalitární rysy radikálního islámu a nedostatečnou reakci západoevropských vlád na toto nebezpečí). Podnětný je jeho závěr, že nejvýraznější problémy tohoto druhu lze pozorovat v nejvíce sekularizovaných státech, jako je Francie či Nizozemí, jejichž „ideově“ vyprázdněný prostor jako by provokoval k zaplnění více, než je tomu v zemích, které se alespoň formálně hlásí ke křesťanské kulturní tradici a z ní vycházející hodnotové orientaci.

Fialova útlá, ale argumenty nabitá knížka je i přes některé výše naznačené rezervy, jistě silným a užitečným podnětem k zamyšlení. Upozorňuje na ožehavé problémy naší doby, které, jakkoli si to stále mnozí z nás nechtějí připustit, ohrožují naši svobodu a demokracii a v podstatě naši civilizaci jako takovou. Neměla by proto uniknout pozornosti nikoho, komu není osud Evropy lhostejný. ■

ZPRÁVA ZE SEMINÁŘE

Patnáct let od podepsání maastrichtské smlouvy

V úterý 6. února uspořádalo Centrum pro ekonomiku a politiku seminář „Patnáct let od podepsání Maastrichtské smlouvy“. Na panelu, který moderoval prezident **Václav Klaus**, vystoupili poslanec Evropského parlamentu **Hynek Fajmon**, **Ivo Šlosarčík** z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, rektor Masarykovy univerzity v Brně **Petr Fiala** a **Petr Mach** z Centra pro ekonomiku a politiku. Velvyslanec ČR při EU Jan Kohout se pro nemoc omluvil.

Hynek Fajmon připomněl, že 7. února 1992 podepsalo smlouvu o EU dvanáct zemí. Období 1989-92 bylo předělem v evropských a českých dějinách. Maastrichtem se Evropa zásadním způsobem změnila. Důvody vzniku maastrichtské smlouvy byly tři: snaha o uchování státu blahobytu (zařazení sociální charty do smlouvy), spoutání sjednoceného Německa a snaha předsedy Komise Delorse o vybudování evropské federace. Podle Fajmona bychom o přijetí eura měli rozhodovat v referendu; on by hlasoval proti.

Ivo Šlosarčík odmítl názor, že maastrichtská smlouva byla předělem, zvratem v evropské integraci. Maastricht byl podle něj konzervativním projektem, který potvrdil kontinuitu evropské integrace. Přerod Maastrichtu nebyl ani tak v obsahu, jako ve vnímání. Šlosarčík rozebral těsně referendum ve Francii a nález Spolkového ústavního soudu o slučitelnosti maastrichtské smlouvy s národní ústavou. Maastricht podle něj posílil suverenitu členských zemí, protože do smlouvy začlenil princip subsidiarity.

Petr Fiala označil maastrichtskou smlouvu za klíčovou událost pro dějiny evropské integrace. Maastricht redefinoval Evropské společenství a vytvořil Evropskou unii. Ačkoli Jacques Delors smlouvu prezentoval jako pokračování Jednotného evropského aktu, tato dobová rétorika zakrývala politický význam smlouvy. Maastrichtská smlouva směřuje ke komunitarizaci. Systém tří pilířů je podle Fialy neprůhledný, nesrozumitelný, komplikovaný a netransparentní. Stal se záminkou pro další umělé prohlubování integrace.

Petr Mach argumentoval, že když jsme v roce 1989 volali po návratu do Evropy, Evropská unie ještě neexistovala. Vysmál se tezi z komunistické občanské nauky, že konkurence mezi státy EHS vedla k vážným hospodářským potížím. Řečník rozebral hospodářskou a měnovou unii vycházející z maastrichtské smlouvy. Ukázal, že hospodářský růst členů eurozóny je nižší než ostatních členů EU. Vstupovat do eurozóny proto nedoporučuje; v Evropě je žádoucí měnová, rozpočtová a právní konkurence.

Václav Klaus připomněl svůj článek v MF Dnes před pěti lety, kdy uplynulo deset let od podepsání maastrichtské smlouvy. Když se Evropské společenství přeměnilo v Evropskou unii, nebyla to náhoda. Maastricht byl kvalitativním přechodem společenství států k unii, která je státům nadřazena. Šlo o překročení Rubikonu. Princip subsidiarity označil prezident za absolutní prázdno, které se dá vysvětlovat jakkoli. Tezi, že členské státy jsou „pány smluv“, odmítl jako fikci.

V diskusi viceguvernér

ČNB Miroslav Singer položil otázku, zda byla v době podepisování maastrichtské smlouvy na Západě vůle provádět ekonomické reformy. Předseda ČSÚ Jan Fischer upozornil na vliv, jaký měla maastrichtská integrace na ostatní světové regiony. Milošlav Bednář z Filozofického ústavu AV ČR podpořil tezi o kontinuitě evropské integrace, ale finální cíl sjednotit Evropu vnímá jako nešťastný. Bývalý ministr hospodářství Karel Dyba se zeptal, zda bychom se měli a mohli vrátit před Maastricht.

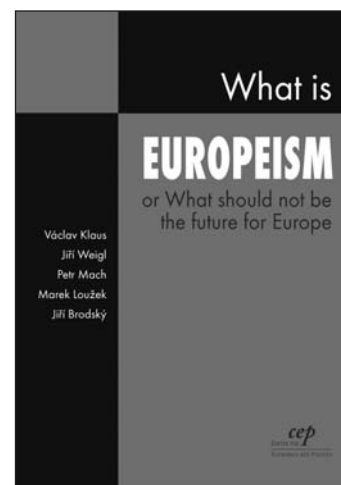
Hynek Fajmon odpověděl, že reformy dělat šlo, ale politické elity to nechtěly. **Ivo Šlosarčík** opakoval, že změny smluv jsou čistě v rukou členských států. **Petr Fiala** upozornil na komplikované rozhodování unie v pomastrichtském období; maastrichtská smlouva přinesla nový politický řád, který se ukázal v řadě oblastí jako neživotaschopný. **Petr Mach** upozornil, že v západní Evropě existují i malé samostatné země mimo EU, které prosperují a mohou být úspěšným příkladem i pro nás. ML

NABÍZÍME

CEP nabízí sborník č. 42/2005 „Krach evropské ústavy“, do něhož přispěli **A. Coughlan**, **J. Rokita**, **M. Topolánek**, **V. Klaus**, **J. Weigl**, **M. Hanus**, **P. Kuchyňková**, **L. Petřík**, **O. Šrámek**, **J. Zahrádka**, **J. Brodský**, **P. Mach**, **M. Petřík** a **M. Loužek**. Předmluvu k publikaci napsal **V. Klaus**.

Cena: 50 Kč, 103 stran.

CEP nabízí sborník anglických textů „What Is Europeism“ s podtitulem „What Should Not Be The Future For Europe“. Do publikace přispěli **Václav Klaus**, **Jiří Weigl**, **Petr Mach**, **Marek Loužek** a **Jiří Brodský** (editor sborníku).

Cena: 50 Kč, 70 stran.

objednávky na www.cepin.cz • tel. 222 192 406 • e-mail: cep@cepin.cz

NALEJME SI ČISTÉHO VÍNA OHLEDNĚ EVROPSKÉ ÚSTAVY

Václav Klaus

Diskuse o evropské ústavě nabývá nové dynamiky. Jedna z nejvíce evropeistických zemí, Německo (vědoma si své historické odpovědnosti), se na půl roku dostala do čela EU a sama tato země má v čele političku ze své nejvíce evropeistické strany, z křesťansko-demokratické CDU. Není divu, že se kancléřka Merkelová pokouší něco udělat.

Pokusme se to uvést do potřebných kontextů. Evropeisté již padesát let – od Římských dohod z března 1957 (a leckteří z nich už dávno předním) – chtějí „ever-closer Europe“, tedy stále těsnější, stále propojenější, stále více jednotnou, stále více „harmonizovanou“ a „standardizovanou“, stále více shora řízenou, regulovanou a koordinovanou Evropu, ve které by základní jednotkou nebyl historicky vzniklý národní (nebo kolem dominantního národa vzniklý) stát, ale supranacionální evropská organizace (dnes ve verzi EU).

V posledních stoletích obvyklý evropský model „občan-stát“, který na našem kontinentě umožnil vznik demokracie a občanských práv, by měl ustoupit ve prospěch modelu „člověk-nadstátní orgán“, který demokracii a občanská práva zařídí nemůže, protože mívá k post-demokracii a lidským právům. To je zcela odlišný model společenského uspořádání a politického systému, než na jaký jsme zvyklí.

Mlčící většina občanů jednotlivých evropských zemí, málo hlasitá, málo artikulovaná, zcela podceňující probíhající změny (protože formální fasáda státu ještě existuje, i když už je vnitřek zásadně přestavěn) srovnatelnou alternativu. Ta nemůže být ničím jiným, než na mezivládní

bázi postavená přátelská, vzájemně výhodná spolupráce evropských států (proto může již dva roky stará myšlenka OES neboli Organizace evropských států).

V dnešní Evropě bohužel dochází k téměř učebnicovému jevu: malá, organizovaná, velmi silně motivovaná skupina evropeismů vítězí nad stamiliony lidí, kteří se stále ještě domnívají, že o nic zásadního vlastně nejde. Výsledkem je dnešní EU.

Věci, původně zcela a výlučně v kompetenci států, se nejdříve stávají „kompetencí sdílenou“, aby se následně staly „kompetencí unijní“.

Proces prohlubování integrace probíhá pomalu, po malých krůčcích, proto téměř nepozorovaně, po celých minulých padesát let. Věci, původně zcela a výlučně v kompetenci států, se nejdříve stávají „kompetencí sdílenou“, aby se následně staly „kompetencí unijní“. Tento proces, který jsem jednou v Bruselu nazval „plíživou unifikací“, což vedlo k vášnivé debatě v české Poslanecké sněmovně (viz knížka „Klaus v Bruselu, CEP, Praha, prosinec 2001), má nepochybně svá zrychlení a skoky vpřed i své zastávky a zpomalení, ale žádné skutečné brzdy a bariéry nemá. Výsledkem je to, že i bývalý německý prezident (a člen německého Ústavního soudu) Roman Herzog ve svém článku ve Welt am Sonntag (15.1.2007) říká, že 80 % veškeré německé legislativy dnes přichází z Bruselu. Lidé v Evropě to nevědí.

Občas však dojde nejen k plížení, ale i k velkému skoku vpřed. Nejznámějším příkladem v dohlédnutelné mi-

nulosti je maastrichtská smlouva z roku 1992, která zásadním způsobem přehodila výhybku od integrace suverénních států k nadnárodnímu svazku. Pro ty méně zasměšené připomínám, že i navenek došlo ke změně v názvu, od ES (Evropských společenství) k EU (Evropské unii).

Kdo tyto symbolické věci podceňuje, by si měl vzpomenout na naši nechvalně proslulou pomlčkovou válku, kdy šlo o to, jestli se budeme jmenovat republika Československá nebo Česko-Slovenská. Důsledky této zdánlivě nevinné věci všichni známe a já dodávám, že jsem se právě při pozorování tohoto sporu (počátkem roku 1990) začal prvně v životě obávat o společný stát.

Smlouva, tentokrát nikoli spojená s nějakým místem, ale o Ústavě pro Evropu není ničím jiným, než pokusem evropeistů o podobný skok vpřed. Je paradoxní, že práce na ni byly spuštěny tzv. Laekenskou deklarací, která říkala: v něčem jdeme dále, v něčem naopak zpátky. Vzniklý text byl zcela jednoznačný a jednosměrný. Bylo to jen a jediné „více a dále“, bylo to „blíže a těsněji“.

Otázkou je, zda rozumná cesta do budoucna vede přes každodenní snahu o blokování plíživé unifikace, za našimi zády nepřetržitě prováděné evropskými politiky a úředníky, nebo zda je možné jednou provždy (či aspoň na dlouho) definovat optimální rozdělení národního (státního), sdí-

Maastrichtská smlouva z roku 1992 zásadním způsobem přehodila výhybku od integrace suverénních států k nadnárodnímu svazku.

leného a unijního (komunitárního) formou nějakého dokumentu, který se může a nemusí jmenovat ústava.

Krátkodobá minimalizace ztrát plynoucích z prohry vede k cestě první. Sázka na riskování, plynoucí z dnešního, „velkého“ předdefinování kompetencí a metod spolupráce je odvážná. Dá se v ní více vyhrát, ale i více prohrát. Přesto jsem pro cestu druhou. Tento dokument by ale musel být úplně jiný než ten zamítnutý referendy ve Francii a Holandsku.

MF Dnes, 22. 1. 2007

NABÍZÍME

CEP nabízí esej Václava Klause „Co je evropeismus?“, který se zabývá dominantní ideologií současné Evropy. Evropeismus charakterizuje autor jako konglomerát idejí, analyzuje základní strukturu evropeismu a rozebírá jeho tvůrce a nositele.

Cena: 10 Kč, 20 stran.

**objednávky na www.cepin.cz
tel. 222 192 406, e-mail: cep@cepin.cz**